

O ekonomii i etyce ekologicznej

Eugeniusz Kośmicki

ON THE ECONOMY AND THE ECOLOGICAL ETHICS. The traditional paradigm of economics treating economy as an autonomic system becomes useless. There appears a new paradigm of ecological economy assuming a dependence between the economy and biosphere. The ecological ethics connected with this economy takes into account the natural conditioning of the human existence.

Działania ludzkie zdeterminowane są w dużym stopniu przez wymogi ekonomiczne i etyczne. Występujący od końca lat sześćdziesiątych gwałtowny rozwój świadomości ekologicznej wywiera wpływ na ca-

łokształt ludzkiego życia. Głosi się postulat ekologizacji, tj. uwzględnienia zasad ekologii w działaniach człowieka. Celem artykułu jest pokazanie, jak ów postulat jest realizowany w ekonomii i etyce.

Uwagi wstępne: zależność człowiek — środowisko

Podstawowym problemem współczesnego człowieka jest, jak to sformułowali Timofeoff-Ressovsky, Voroncov i Jabłokov [1975], zagadnienie wzajemnych stosunków pomiędzy liczbowo zwiększającą się ludzkością, wraz z jej rosnącym potencjałem przemysłowo-technicznym, a biosferą Ziemi stanowiącej środowisko życia dla ludzkości. Cechą tych stosunków jest coraz większa intensyfikacja wymiany materii i energii pomiędzy społeczeństwem a przyrodą. Ludzkość dopiero niedawno uświadomiła sobie, że działalność gospodarza jest zagrożeniem dla przyrody jako środowiska życia.

Wszystkie podstawowe sprzeczności czy zjawiska kryzysowe wiążą się bezpośrednio lub pośrednio z problemami ekologicznymi. Dotyczy to szczególnie:

- problemu ludnościowego i związanego z nim zagadnienia żywienia ludzkości;
- wyczerpywania się konwencjonalnych źródeł energii oraz poszukiwania nowych jej źródeł;
- zmniejszania się zasobów surowcowych (zwłaszcza nieodtwarzalnych);
- pojawienia się globalnego zanieczyszczenia środowiska i zaburzenia równowagi ekologicznej.

Szczególnego znaczenia nabrała w tym kontekście stosunkowo młoda nauka, jaką jest ekologia. Można ją najogólniej zdefiniować jako naukę o ekonomice przyrody. Zaj-

muje się ona zależnościami pomiędzy organizmami żywymi oraz między nimi a środowiskiem [Trojan 1977: 11]. Ekologia, w przeciwieństwie do pozostałych nauk, wymaga ujęć syntetycznych. Można mówić nawet o „holistycznej zasadzie” ekologii, gdyż poznanie procesów cząstkowych nie daje wyjaśnienia ekologicznego: jest ono możliwe przy ich systemowej integracji i uwzględnieniu nadrzędnych całości.

W praktyce gospodarczej i społecznej człowieka pojawia się postulat ekologizacji, tj. powiązania ekologii ze wszystkimi za-

kresami działalności człowieka, głównie w sferze ekonomii, oraz włączenia wiedzy ekologicznej do rozważań moralnych. Uwzględnienie tej wiedzy wymaga nie tyle powstania nowych dyscyplin naukowych, co, przede wszystkim, nowej interpretacji przedmiotów tradycyjnych. Wiąże się z tym wyraźne określenie miejsca człowieka w przyrodzie i odpowiedzialności za skutki jego działań. Próba ekologizacji działań ludzkich doprowadziła do powstania ekologii człowieka, a także związanych z ekologią: ekonomii i etyki ekologicznej.

Podstawowe problemy ekologii człowieka

W latach sześćdziesiątych ukształtowała się ekologia człowieka, koncentrująca swoją uwagę na specyficznym stosunku pomiędzy ludzkimi populacjami a środowiskiem przyrodniczym. Ekologia człowieka jest nauką o strukturze i funkcji przekształcanej coraz bardziej przez człowieka przyrody. Bada ona właściwości systemowe biosfery, stosunki wzajemne pomiędzy różnymi elementami środowiska, nieodwracalne zmiany różnych elementów ekosystemu, jak również zależność człowieka od jego naturalnego środowiska [Freye 1978: 14]. Ekologia człowieka ma charakter interdyscyplinarny, ponieważ problemy ekologiczne ludzi mają zazwyczaj cztery podstawowe aspekty: biologiczny — związany z biologiczną równowagą wewnętrzną ustroju człowieka oraz przyrody i ludzkości (stabilność ekosystemów); społeczno-ekonomiczny — jedynym realnym regulatorem wzajemnych stosunków człowieka i biosfery jest współcześnie mechanizm ekonomiczny i technika; polityczny — sprzeczności społeczno-ekonomiczne powiązane są ze sprzecznościami między człowiekiem a przyrodą wywołując zmiany

w strukturach politycznych; ideologiczny — występuje opór tradycyjnych dyscyplin, które nie chcą sobie przyswoić podejścia ekologicznego. Ekologia przypuszcza atak na dotychczasowe koncepcje postępu i rozwoju ekonomicznego, centralizację i biurokratyzację społeczeństwa oraz zwalcza tradycyjne strategie działania w przemyśle, energetyce, rolnictwie, urbanistyce, architekturze czy turystyce.

Podstawowe *credo* przyjmowane w ekologii człowieka można, za Odumem [1963: 560], sformułować następująco: „Koncepcja ekosystemu oraz uświadomienie sobie, że ludzkość stanowi część kompleksu cykli biogeochemicznych i że jej możliwości wywoływania zmian w przebiegu tych cykli zwiększają się, to podstawowe idee współczesnej ekologii”. Jak zauważają ekologowie: „Nasze wyobrażenia moralne i instytucje spowodowały, że ludzkość znalazła się w konflikcie z prawami przyrody. Ludzka moralność i instytucje będą zniszczone przez realne fakty biologiczne i fizyczne” [Ehrlich i in. 1975].

Z punktu widzenia ekologu można ca-

łokształt zmian człowieka w biosferze spowodować do kilku zasadniczych spraw: przełamanie naturalnych barier hamujących przyrost ludności; stworzenie sztucznych ekosystemów miejsko-przemysłowych i agro-ekosystemów opartych na energii pochodzenia kopalnego; zmiany naturalnych cykli biogeochemicznych. Wszystkie te zmiany są ze sobą ściśle powiązane i wzajemnie się warunkują.

Człowiek przełamał przede wszystkim bariery hamujące przyrost swojej populacji w naturalnych ekosystemach. Populacja ludzka, zajmująca wysokie miejsca w systemie troficznym, była bowiem aż do czasu rewolucji neolitycznej stosunkowo niewielka. Obecnie człowiek może się rozmnażać w sposób nie kontrolowany przez inne formy życia i warunki przyrodnicze (wyeliminowanie dużych drapieżników i większości konkurentów oraz pasożytów i chorób zakaźnych). Ludzkość przeżywa nadal eksplozję demograficzną, zwiększając się o 2% w skali rocznej. Do eksplozji demograficznej doszło na skutek tego, że w wielu regionach świata (szczególnie w krajach rozwijających się) utrzymał się naturalny poziom płodności, natomiast znacznemu obniżeniu uległa śmiertelność. Jest to wynik rozwoju gospodarczego, a także osiągnięć współczesnej medycyny i higieny.

Działalność człowieka w ekosystemach zmierza w przeciwnym kierunku niż ewolucja – tworzy on monokultury roślin i jednogatunkowe hodowle oraz eliminuje wiele ekosystemów naturalnych. Wzrost produkcji żywności odbywa się kosztem wprowadzania dodatkowych nakładów energii oraz utraty właściwości dynamicznych tych systemów. Wysoka wydajność rolnictwa jest wynikiem stosowania dodatkowej subwencji energetycznej w różnych formach. Znacznych ilości energii pochodzenia kopalnego potrzeba dla utrzymania gęsto zaludnionych obszarów uprzemysłowionych. Nakład energetyczny, mierzony w kilokaloriach na m^2 w ciągu roku, sięga wielkości 10^6 , zamiast 10^3 w naturalnych ekosystemach.

Innym źródłem zasadniczych zmian ekologicznych są zaburzenia naturalnych cykli biogeochemicznych. Wynikają one z potężnego rozwoju miast, funkcjonowania współczesnego rolnictwa, działalności przemysłowej oraz górnictwa i transportu. Ogromne spustoszenie w środowisku biologicznym wywołuje stosowanie pestycydów, które gromadzą się w organizmach i żywności. Produkcja przemysłowa i gospodarka komunalna przyczyniają się także do zanieczyszczenia wód, powietrza i gleby. Człowiek stał się w końcu główną siłą geologiczną na Ziemi, porównywalną z naturalnymi procesami geologicznymi.

Tradycyjne podejścia w ekonomii i etyce

Tradycyjny paradygmat ekonomiczny

Ekonomia rozumiana jest najczęściej jako nauka o społecznych prawach rządzących produkcją, podziałem i konsumpcją materialnych środków zaspokajania potrzeb

ludzkich. Uważa ona gospodarkę za swoją, doskonałą, wieczną maszynę o charakterze autonomicznym, zamkniętą wobec innych systemów. Tradycyjny paradygmat ekonomiczny traktuje gospodarkę jako zbiór relacji pomiędzy produkcją, inwestycjami,

wymianą i konsumpcją wyrażonych w terminach pieniężnych. Interesuje się głównie wyznaczeniem warunków dla optymalizacji tych wielkości, środowisko traktuje zaś jako niewyczerpalny rezerwuuar materii i energii oraz nie ograniczony niczym obszar dla odpadów w różnej postaci.

Podstawowym celem gospodarowania jest ciągły wzrost produkcji i zysków. Jako jedyny wskaźnik dobrobytu i osiągnięć gospodarczych przyjmuje się dochód narodowy lub produkt globalny na jednego mieszkańca. Charakterystyczne jest przekonanie o ludzkiej racjonalności. Sprowadzona jest ona wyłącznie do spraw techniczno-ekonomicznych i pomija całkowicie efekty długofalowe i środowiskowe. Wiąże się z nią przekonanie, że teoretyczne i praktyczne możliwości nauki są nieograniczone oraz głęboki optymizm odnośnie do przyszłości.

Tradycyjna ekonomia oparta jest na antropocentryzmie, przyjmując wyłącznie korzyść dla człowieka jako punkt odniesienia wobec wszystkich procesów i zjawisk w przyrodzie. Cały świat przyrody ma wartość instrumentalną, służąc jedynie człowiekowi. Abstrahuje ona także od wartości moralnych: przyjmuje, że rozwój ekonomiczny stanowi wartość najwyższą będąc panaceum na wszystkie problemy społeczne.

Tak rozumiana ekonomia, w praktyce, pomijała zależność człowieka od przyrody posługując się abstrakcyjnymi zasadami racjonalności. Stosowanie paradygmatu tradycyjnej ekonomii spowodowało, że narasta coraz bardziej przekonanie, iż „teoria ekonomii w znacznej mierze utraciła zdol-

ność do opisywania i przewidywania rzeczywistości gospodarczej” [Kamiński, Okólski 1979 : 345].

Tradycyjna etyka

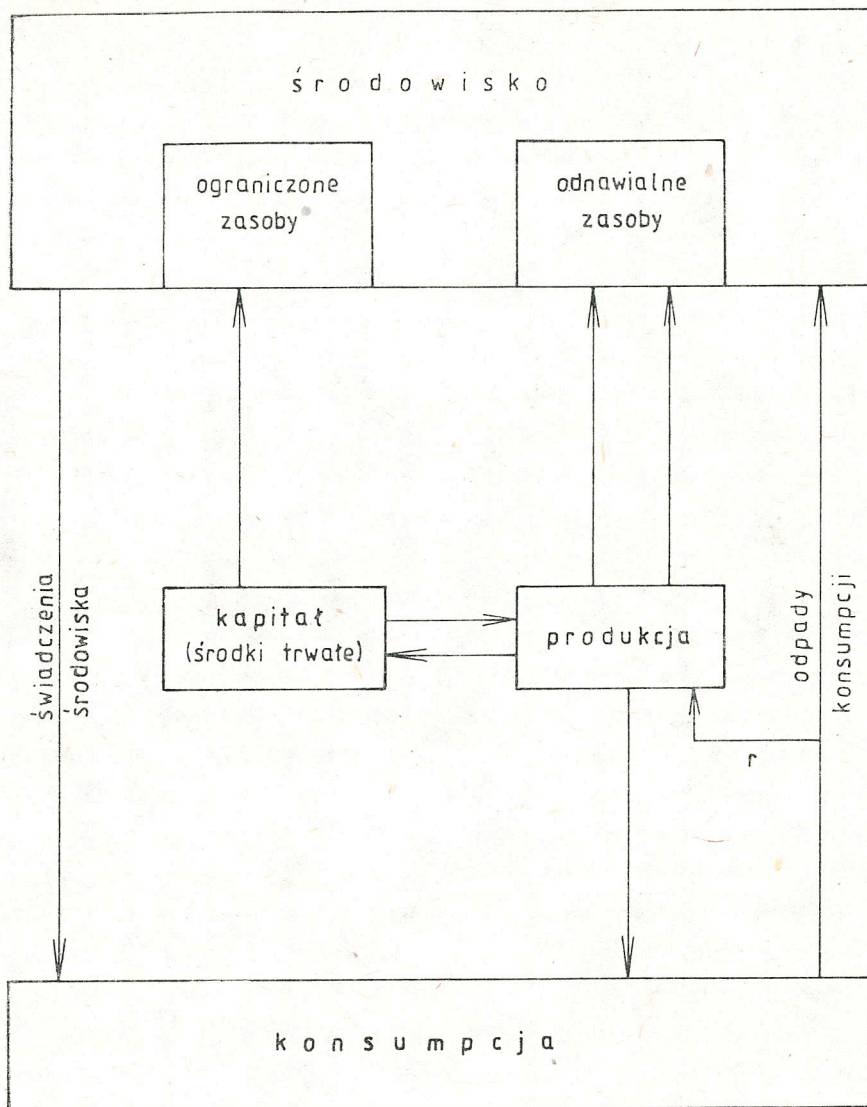
Etyka odnosi się do zachowań poszczególnych ludzi między sobą i określa ich system wartości. Tradycyjna etyka zajmuje się sferą wartości, postaw i czynów jednego człowieka wobec drugiego, stosując kryterium dobra i zła moralnego. Moralność obejmuje wszelkie zjawiska społeczne związane z formułowaniem wartości moralnych (norm i ocen) i z presją opinii społecznej na jednostki ludzkie, aby respektowały przestrzeganie tych norm. Etyka traktuje człowieka jako najwyższe dobro i chroni warunki materialne i symboliczne niezbędne dla przetrwania poszczególnych ludzi jako członków grup społecznych. Także etyka religijna, zajmująca się w teorii stosunkiem Boga i człowieka i problematyką zbawienia, w praktyce obraca się prawie wyłącznie wokół spraw ludzkich [Wickler 1975; Morris 1974].

Zarówno tradycyjna etyka religijna, jak i świecka traktują całą żywą przyrodę jako przedmiot eksploatacji ludzkiej. Uważają one, że przyroda nie ma żadnej własnej wartości, a jedynie wartość dla człowieka. Taki stosunek do przyrody mógł się ukształtować w warunkach niewielkiej ogólnej presji człowieka na środowisko. Wówczas to bezwzględna eksploatacja na niewielkich obszarach stanowiła warunek przeżycia grup ludzkich.

Podstawowe przesłanki ekonomii ekologicznej

Bez zasadniczych zmian w funkcjonowaniu systemu ekonomicznego niemożliwa będzie jakakolwiek ekologiczacja o szerszym

i głębszym charakterze. Dlatego podejmuje się próby stworzenia nowej „ekonomii ekologicznej”. Podstawowe założenia tej eko-

Rys. 1. Model funkcjonowania ekonomii ekologicznej (r = recykliczacja)

nomii wydają się oddawać słowa Commonera [1974]: „(...) użyteczność kapitału konwencjonalnego zależy (...) od istnienia kapitału biologicznego, tj. od ekosystemu, przeto gdy ten ostatni zostanie zniszczony, użyteczność pierwszego także zostanie utracona. (...) Pogarszanie się stanu środowiska stanowi decydujący, potencjalnie śmiertelny czynnik, utajony w działaniu systemu ekonomicznego”.

Taka ekologicznie zorientowana ekonomika uwzględniać musi następujące czynniki:

- ograniczoność zasobów, potencjałów przyrodniczych i równowagę ekologiczną;
- właściwości człowieka jako organizmu biologicznego i społecznego;
- stabilizację liczby ludności w krajach rozwiniętych oraz znaczne ograniczenie przy-

rostu ludności w krajach rozwijających się (konsekwentne planowanie rodziny i kontrola urodzeń);

– zmianę stylu życia w krajach rozwiniętych opartą na zwiększonym zaspokojeniu potrzeb społecznych oraz wyeliminowaniu szkodliwych form konsumpcji;

– niemożność utrzymania ciągłego wzrostu gospodarczego w długim okresie i modyfikację tradycyjnych wskaźników ekonomicznych zgodnie z wymogami ekologicznymi;

– uwzględnienie w działalności gospodarczej długiego okresu (a więc powyżej 20 lat) oraz długotrwałych skutków ekologicznych;

– wprowadzenie nowego rachunku kosztów produkcji, przy uwzględnieniu całego cyklu produktu (produkcja, zanieczyszczenie, recyklicacja), nowe metody ekonomicznej wyceny naturalnych procesów ekologicznych i zasobów oraz zapewnienie reprodukcji i niezbędnej efektywności wykorzystania zasobów;

– mozaikowy sposób wykorzystywania ekosystemów (przeplatanie się różnych typów ekosystemów naturalnych i przekształconych przez człowieka) oraz utrzymanie maksymalnej różnorodności w ich ramach;

– nowe rozmieszczenie działalności gospodarczej dla złagodzenia skutków nadmiernej koncentracji, a także deglomerację naj-

wiekszych metropolii (w wielkich miastach powinna pozostawać co najmniej jedna trzecia obszaru nie zabudowana);

– wprowadzenie nowych technik nie zanieczyszczających środowisko, niezawodnych urządzeń oczyszczających oraz zwiększenie recyklicacji i kontroli nowych technologii;

– radykalne zmiany w zakresie struktury produkcji i konsumpcji (ograniczenie zbrojeń, wyeliminowanie tzw. „wbudowanego zniszczenia” związanego z reklamą i marketingiem, zwiększenie trwałości maszyn i urządzeń);

– zaprzestanie marnotrawstwa energii poprzez politykę racjonalizacji jej użycia oraz poszukiwanie nowych alternatywnych źródeł energii.

Ekonomia ekologiczna obejmuje złożony program działań na rzecz racjonalizacji wykorzystania zasobów przyrody oraz utrzymania równowagi ekologicznej między człowiekiem a środowiskiem. Przyjmuje ona, że zgodnie z prawem zachowania materii i energii ogólna suma strumienia wszystkich odpadów do środowiska musi być równa sumie zasobów wydobytych i pobranych z przyrody. Różnicę stanowi jedynie czasowa akumulacja zasobów w formie dóbr kapitałowych (środków trwałych). Jedynie paradygmat ekonomii ekologicznej gwarantuje przetrwanie gatunku ludzkiego i cywilizacji w długim czasie.

Etyka ekologiczna

Ekonomia ekologiczna wiąże się bardzo ściśle z powstaniem etyki ekologicznej. Porzuca ona stanowisko homocentryczne uważając, że największym błędem wszystkich dotychczasowych etyk było to, że ich podstawy były oparte wyłącznie na stosunku człowieka do człowieka. Podstawowymi założeniami tej etyki są: uznanie ograniczoności

zasobów naszej planety, traktowanie człowieka jako integralnej części świata przyrodniczego (nie jest on już więcej „panem i władcą” przyrody), pragnienie przekazania w nieuszkodzonym stanie środowiska następnemu pokoleniu („zasada obowiązku wobec przyszłych pokoleń”), minimalizacja zakłóceń istniejących stanów równowagi w przyro-

dzic. Wiąże się z tym zmiłana dotychczasowego kryterium dobra i zła moralnego, gdyż uwzględnia ono nie tylko to, co jest dobre dla człowieka, lecz również to, co jest dobre dla zachowania całości świata żywego i biosfery. Za dobre uznaje się takie działania, które „wiodą do zmniejszenia cierpień i chorób, które zapobiegają przedwczesnym zgonom ludzi i niepotrzebnemu unicestwianiu każdej postaci życia” [Aleksandrowicz 1979: 7]. Nie można bowiem mierzyć życia wszystkich innych istot żywych wyłącznie kategoriami użyteczności w zaspokajaniu ludzkich potrzeb, zwłaszcza pokarmowych i przestrzennych. Przyroda ma własną wartość, bez względu na jej użyteczność dla człowieka. Racjonalny kodeks postępowania moralnego powinien uwzględniać nie tylko problematykę wzajemnych stosunków międzyludzkich, ale także stosunek człowieka do biosfery.

Niszcząc przyrodę, dewastując jej zasoby, budując egoistyczny świat obracający się wyłącznie wokół człowieka nie można na dłuższą metę utrzymać ani człowieka, ani biosfery. Jeśli człowiek nie wytworzy sobie moralnego stosunku do środowiska przyrodniczego, to pozostanie jedynie jego bezdusznym eksploatatorem; stąd konieczny jest

rozwój etyki i zalet moralnych wraz z potęgą techniczną człowieka.

Podstawowym celem rozwoju ekonomicznego nie jest ciągły wzrost dochodu narodowego, ale poprawa jakości życia. Kategoria „jakości życia” ma charakter zarówno etyczny, jak i ekonomiczny. Obejmuje ona zadowolenie osobiste jednostek, dobrobyt materialny, zdrowe ekologicznie środowisko naturalne, możliwości kształtowania własnego stylu życia oraz integrację jednostki w ramach społeczeństwa. Natomiast na jakość środowiska składa się równowaga ekologiczna, długotrwałe wykorzystywanie zasobów, ochrona przed uciążliwymi, szkodliwymi oddziaływaniami oraz tempo zmian przystosowane do wymagań człowieka.

Etyka ekologiczna uznaje za najważniejszy rozwój bogatej ludzkiej osobowości. Może się to jednak odbywać wyłącznie w bogatym środowisku kulturowym, przy zaspokojeniu podstawowych potrzeb materialnych i duchowych, zachowaniu naturalnej, nieskażonej i zróżnicowanej przyrody oraz uwzględnieniu ograniczoności ekologicznej naszej planety. Ekologiczna etyka samorealizacji stanowi szansę przetrwania człowieka na Ziemi.

Wnioski

1. Podstawowym problemem współczesności jest zagadnienie stosunków pomiędzy społeczeństwem a biosferą. Wiązą się z nim kwestia eksplozji demograficznej i żywienia, zagadnienia energetyczne i surowcowe, globalne zanieczyszczenie środowiska i zaburzenie równowagi ekologicznej.

2. Głosi się postulat ekologizacji działań ludzkich, tj. powiązania ekologii ze wszystkimi przejawami działalności ludzkiej. W wyniku tego ukształtowała się ekologia człowieka, a także ekonomia i etyka ekologiczna.

3. Coraz większego znaczenia nabiera ekologia człowieka. Bada ona strukturę i funkcję przekształcaną przez człowieka przyrody. Ekologia człowieka ma aspekt biologiczny, społeczno-ekonomiczny, polityczny i ideologiczny.

4. W ekonomii utrzymuje się nadal tradycyjny paradygmat traktujący gospodarkę jako autonomiczny, zamknięty system. Gospodarka stanowi tu zbiór relacji pomiędzy produkcją, inwestycjami, wymianą i konsumpcją, wyrażonych w terminach pieniędzy-

nych. Podstawowym celem gospodarowania jest ciągły wzrost produkcji i zysków, a dochód narodowy na mieszkańca jest jedynym wskaźnikiem dobrobytu.

5. Tradycyjna etyka zajmuje się głównie człowiekiem, traktując go jako najwyższe dobro. Pomija się natomiast przyrodnicze uwarunkowania egzystencji ludzkiej.

6. Podstawowym założeniem ekonomii ekologicznej jest przeświadczenie o zależności pomiędzy gospodarką a biosferą. W ramach działalności ekonomicznej następuje jedynie transformacja zasobów przyrodniczych w produkty, które powracają do środowiska jako odpady. Ponadto uwzględnia ona to, że człowiek jest częścią przyrody i odrzuca tradycyjne wskaźniki

ekonomiczne. Powstanie ekonomii ekologicznej stanowi głęboki przewrót metodologiczny w ekonomii.

7. Ścisły związek z ekonomią ekologiczną wykazuje etyka ekologiczna. Odrzuca ona uprzywilejowane stanowisko człowieka w przyrodzie, przyjmuje założenie o ograniczoności zasobów Ziemi, traktuje człowieka jako integralną część przyrody, nakazuje przekazać środowisko następnemu pokoleniu w takim samym stanie, postuluje minimalizację zakłóceń stanów równowagi.

8. Etyka ekologiczna zaleca nową ocenę moralną życia gospodarczego. Odrzuca ona rozwój gospodarczy jako wartość samą w sobie i postuluje konieczność poprawy jakości życia.

Piśmiennictwo

- Aleksandrowicz J., 1979, *Sumienie ekologiczne*, Warszawa.
- Commoner B., 1974, *Zamykający się krąg*, Warszawa.
- Ehrlich P. R., A. H. Ehrlich, J. P. Holdren, 1975, *Humanökologie. Der Mensch im Zentrum einer neuen Wissenschaft*. Berlin — Heidelberg — New York.
- Freye H. A., 1978, *Kompendium der Humanökologie*, Jena.
- Kamiński B., M. Okólski, 1979, *Teoria ekonomii a entropia*, *Ekonomista*, 2.
- Morris D., 1974, *Naga małpa*, Warszawa.
- Odum E. P., 1963, *Podstawy ekologii*, Warszawa.
- Timofeeff-Ressovsky N. V., N. N. Voroncov, A. N. Jabłokov, 1975, *Kurzer Grundriss der Evolutionstheorie*, Jena.
- Trojan P., 1977, *Ekologia ogólna*, Wyd. II, Warszawa.
- Wickler W., 1975, *Die Biologie der Zehn Gebote*, München.

Maszynopis nadesłano w październiku 1984 r.

Zusammenfassung

ÜBER ÖKOLOGISCHE ÖKONOMIE UND ETHIK. Die Problematik der gegenseitigen Abhängigkeiten zwischen Menschheit und Biosphäre ist eine Grundfrage der zeitgenössischen Epoche. Mit dieser Problematik sind solche Probleme wie: Bevölkerungsexplosion, Ressourcen- und Energiefrage, Umweltverschmutzung verbunden. Es kommt heute eine Forderung der Ökologisierung menschlicher Handlungen auf, d. h. eine Verbindung zwischen Ökologie und menschlichen Handlungen. Das führte zur Entstehung der Humanökologie, Formulierung eines neuen Paradigmas der Wirtschaftswissenschaften (ökologische Ökonomie) und der Entwicklung ökologischer Ethik.

Traditionelle Paradigma der Wirtschaftswissenschaften, dass die Wirtschaft für autonome und geschlossene System hält, ist heute immer mehr unbrauchbar zur Analyse der gegenwärtigen Wirtschaftsprozesse. Die Grundvoraussetzung ökologischer Ökonomie ist eine Überzeugung über die Abhängigkeit zwischen der Wirtschaft und Biosphäre. Es erscheint aber, dass während der wirtschaftlichen Tätigkeiten nur

eine Transformation der Naturressourcen in die Produkte findet statt. Diese letzte kommen wieder in die Umwelt als die Abfälle zurück. Ökologische Ökonomie berücksichtigt auch die Leistungen natürlicher Ökosysteme, die notwendig für die Funktionierung einer Wirtschaft sind.

Mit ökologischer Ökonomie ist streng eine ökologische Ethik verbunden. Im Gegensatz zu der traditionellen Ethik berücksichtigt sie die Naturbedingungen menschlicher Existenz. Sie lehnt privilegierte Stellung des Menschen in der Natur ab und schlägt eine neue ethische Beurteilung des Wirtschaftslebens vor. Entscheidende Bedeutung hat nach der Ansicht ökologischer Ethik eine Verbesserung der Lebensqualität.